

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY ZELÓW NA LATA 2018 – 2021**

STYCZEŃ 2018

I. Spis pojęć:

Ilekcją w niniejszym programie jest mowa o:

- 1) programie – rozumie się przez to „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Żelów na lata 2018 - 2021”;
- 2) konserwatorze zabytków – rozumie się przez to Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi;
- 3) rejestrze zabytków – rozumie się przez to rejestr zabytków prowadzony przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi.

II. Wstęp

Na nasze dziedzictwo składają się dobra kultury oraz dobra natury. Zabytki jako dobra kultury wytworzone w minionych epokach stanowią integralną część tego dziedzictwa. Ich ochrona należy do obowiązków Państwa, co zostało zapisane w art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturowej Państwa. Są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej przyczyniającym się do kształtowania przyjaznych warunków życia. Zabytki w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym, nad którym pieczę kodyfikuje art. 82 Konstytucji stanowiący: *obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne*. Zachowanie dziedzictwa kulturowego jest działaniem realizowanym w interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa i jego kulturowej identyfikacji.

Nie bez znaczenia pozostaje również wartość materialna zabytków. Państwo realizuje swoje obowiązki względem zabytków między innymi za pośrednictwem organów samorządowych różnego szczebla. W tym względzie władzom gminy przypisana została rola w kierunku ochrony dziedzictwa kulturowego na podległych im terenach.

Celem Programu opracowanego w oparciu o Gminną Ewidencję Zabytków jest stworzenie całościowej strategii ochrony zabytków znajdujących się na terenie Gminy Żelów, realizowanej w 4 - letnim cyklu. Ochrona ta realizowana jest za pomocą optymalnych i dostępnych gminie środków zarówno prawnych (zapisy dotyczące ochrony zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego), jak i podejmowanych przez gminę działań mających na celu ochronę dziedzictwa kulturowego.

Pierwszym podjętym i zrealizowanym przez gminę działaniem w strategii ochrony zabytków jest opracowanie i aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, która stanowi bazę działania w tym zakresie. Właściwe określenie zasobów zabytkowych, wskazanie obiektów o wysokich wartościach architektonicznych i historycznych, a także świadczących o lokalnej tożsamości kulturowej, jest warunkiem koniecznym i niezbędnym w formułowaniu priorytetów w zakresie ochrony dóbr kultury. Zabytki są bowiem dobrem nie tylko ogólnonarodowym, ale przede wszystkim regionalnym i lokalnym w skali województwa, powiatu i gminy. Są znakami tożsamości społeczeństwa lokalnego, a właściwie wykorzystywane mogą stać się swego rodzaju kołem zamachowym życia gospodarczego oraz promocji miejscowości i regionu.

Niniejszy Program ma na celu:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie ochrony zabytków łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) tworzenie warunków współpracy z właścicielami zabytków dla zapewniania ich opieki.

Ponadto celem niniejszego opracowania jest:

- 1) charakterystyka zasobów zabytkowych gminy i ocena stanu ich zachowania;
- 2) charakterystyka struktury własności;
- 3) określenie priorytetów w zakresie ochrony dóbr kultury Gminy Żelów.

Gmina Żelów zajmująca powierzchnię 16 821 ha położona jest w centralno-południowej części województwa łódzkiego. W strukturze samorządowej znajduje się w powiecie bełchatowskim, w jego północno-zachodniej części. Od północy sąsiaduje z gminą Dłutów, od wschodu z gminami Drużbice i Bełchatów, od południa z gminami Kluki i Szczerców oraz od zachodu z gminami Widawa, Sędziejowice i Buczek.

Jest jedną z większych gmin pod względem powierzchni w województwie łódzkim. Swym zasięgiem obejmuje 35 sołectw i 63 miejscowości. Obszar gminy Żelów znajduje się

na szlaku drogi krajowej [nr 12] relacji Sieradz - Piotrków Trybunalski - Lublin, drogi wojewódzkiej [nr 483] łączącej miasta Łask - Szczerców - Częstochowę oraz na szlaku drogi wojewódzkiej [nr 484] relacji Łask - Buczek - Żelów - Bełchatów – Kamieńsk, która przebiega przez centrum miasta Żelowa. Gmina posiada dobre połączenia komunikacyjne szczególnie z pobliskimi miastami - Łodzią (odległość 50 km), Łaskiem (odległość 16 km) i Bełchatowem (odległość 16 km) oraz niekłopotliwą odległość do Warszawy (160 km). Gminę Żelów zamieszkuje 14 896 osób, z czego większość to mieszkańcy miasta – 7 587 osoby.

W 1954 roku Żelów otrzymał prawa osiedla, a trzy lata później (1957) prawa miejskie. W 1976 r. miasto i gmina zostały połączone w jedną jednostkę administracyjną, a od 1990 r. tworzą jedną wspólnotę samorządową.

Gmina Żelów jest niezwykle ciekawym miejscem na mapie Polski, nazywana „kolebką ekumenizmu”. Stanowi bardzo ciekawe połączenie tradycji z nowoczesnością. Splatanie się wątków historycznych i współczesnych, gdzie we wspólnym budowaniu lokalnej społeczności spotkali się Polacy, Czesi, Żydzi i Niemcy czyni z Żelowa i okolic miejsce, w którym każdy może znaleźć to, czego szuka. Turyści odkryć mogą uroki zabytków i zażyć odpoczynku, przedsiębiorcy odnajdą dobre miejsce na inwestowanie.

III. Uwarunkowania prawne Programu

Obowiązek opieki nad zabytkami nakładają na samorządy dwie ustawy:

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1875 z późn. zm.);
2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 2187 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w art. 7 pomiędzy zadaniami własnymi gmin wymienia m.in. sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na organy samorządowe obowiązek:

- 1) uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;

- 2) prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków;
- 3) przekazywania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w terminie nie dłuższym niż 3 dni przyjęte zawiadomienie o odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem lub zabytkiem archeologicznym;
- 4) sporządzania na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami.

Istotne dla niniejszego Programu są również uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, które znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, w tym w:

- 1) ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1073 z późn. zm.);
- 2) ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2017 r. poz. 1332 z późn. zm.);
- 3) ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2017 r. poz. 519 z późn. zm.);
- 4) ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2016 r. poz. 2134 z późn. zm.);
- 5) ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2016 r. poz. 2147 z późn. zm.);
- 6) ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2017 r. poz. 862);
- 7) ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2016 r. poz. 1817 z późn. zm.).

IV. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020

Strategia przyjęta została przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. i wraz z Uzupełnieniem Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 jest rządowym dokumentem tworzącym ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa,

funkcjonującej w warunkach rynkowych, a także dla wspólnoty Polski z Unią Europejską. Celem strategicznym Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego” jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

Przyjęte zostały następujące priorytety:

1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe celem poprawy stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.
2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Program na lata 2014-2017 określa cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte, w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej, w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Celem Programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. W ramach działań o charakterze systemowym zakłada się wypracowanie strategii ochrony dziedzictwa i wprowadzenie jej do polityk sektorowych. Kierunkami tych działań będzie m.in. integracja ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazu oraz stosownych zasad zagospodarowania przestrzennego, promocja wartości materialnych i niematerialnych dziedzictwa kulturowego, wzmocnienie jego roli w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości.

Gminny program realizuje w/w cele i założenia w odniesieniu do terenu gminy.

3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2016–2019 został uchwalony przez Sejmik Województwa Łódzkiego uchwałą Nr XXV/319/16 z dnia 21 czerwca 2016 r. Cele wyznaczone w województwie łódzkim od 2008 r. nadal są aktualne, a realizowane zadania wymagają kontynuacji. WPOnZ ma na celu wskazanie możliwości finansowania ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa, co wpłynie na poprawę jego stanu, podniesienie rangi najcenniejszych zabytków i kreowanie symboli

województwa oraz utożsamianie mieszkańców z dziedzictwem kulturowym regionu. Kulturowe dziedzictwo województwa w istotny sposób wpływa na kształtowanie tożsamości regionalnej. Program wskazuje trzy cele operacyjne. Są to: I. Regionalny system zarządzania. II. Atrakcyjność krajobrazu kulturowego. III. Tożsamość wielokulturowa regionu. Działania WPOnZ:

- stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym,
- cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim,
- rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi,
- poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych,
- poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych,
- kreowanie różnorodności kulturowej,
- edukacja kulturowa mieszkańców województwa.

Dominującym problemem i działaniem priorytetowym (podstawowym) w województwie łódzkim jest „rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi”.

4. Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego na lata 2007-2020

Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego na lata 2007–2020 została przyjęta uchwałą Nr LI/865/2006 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 31 stycznia 2006 r. Zakłada ona m.in. tworzenie wizerunku regionu przyjaznego i atrakcyjnego dla podejmowania współpracy, inwestowania i życia mieszkańców, w tym korelację działań służących promocji gospodarczej, możliwości inwestycyjnych i atrakcyjności przyrodniczej i turystycznej regionu w celu podniesienia ich spójności i efektywności, zwiększanie świadomości znaczenia spójnej promocji regionu oraz zwiększenie udziału środowisk lokalnych w działaniach promocyjnych regionu, wzrost poziomu wizualizacji estetycznej regionu ze szczególnym uwzględnieniem obszaru metropolitarnego. Główne działania podejmowane w tym zakresie to:

- promocja regionu w kraju i za granicą jako element zwiększenia atrakcyjności województwa,
- rozwój współpracy regionalnej w kraju i za granicą,

- promocja regionu poprzez wspieranie ponadregionalnych, imprez handlowych, kulturalnych i sportowych,
- wykorzystanie walorów turystycznych i kulturalnych do promocji regionu,
- rozwój sektora turystyki oraz sektora usług związanych ze sposobami spędzania wolnego czasu w województwie,
- rewitalizacja terenów miejskich i przemysłowych,
- identyfikacja i gromadzenie danych dotyczących wizerunku województwa,
- wspieranie eksportu z terenu województwa łódzkiego (m.in. poprzez rozwijanie instytucji samorządu gospodarczego i innych wspomagających działalność eksportową przedsiębiorców).

W obszarze priorytetowym „Ład przestrzenny” celem strategicznym jest uporządkowanie gospodarki przestrzennej, w tym:

- zachowanie cennych wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych regionu,
- aktualizacja planu zagospodarowania przestrzennego województwa,
- wspieranie samorządów lokalnych chroniących przestrzeń jako dobro publiczne, zachowując jej walory estetyczne, kulturowe, przyrodnicze i społeczne,
- obejmowanie systemową ochroną prawną terenów o najwyższych walorach przyrodniczo-krajobrazowych.

W obszarze priorytetowym „Tożsamość regionalna” celem strategicznym jest umocnienie identyfikacji mieszkańców z województwem poprzez:

- wspieranie oraz inicjowanie działań na rzecz przywracania, ochrony i kultywowania historycznych wartości regionu,
- pobudzanie, kształtowanie i wzmacnianie kulturotwórczej funkcji ośrodków osadniczych,
- opracowanie zasad i programów ochrony środowiska kulturowego,
- rewaloryzacja historycznych układów urbanistycznych oraz obiektów zabytkowych wraz z ich otoczeniem i ochroną ekspozycji w tym zagospodarowanie obiektów związanych z historią regionu na cele kulturalne,
- rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej w regionie,
- wsparcie inwestycyjne infrastruktury kultury,
- wsparcie działalności instytucji nauki i kultury pełniących funkcje kulturotwórcze i edukacyjne metropolii oraz ośrodków regionalnych na rzecz całego regionu oraz promowanie powiązań międzyregionalnych i międzynarodowych.

5. Plan zagospodarowania przestrzennego Województwa Łódzkiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego został uchwalony przez Sejmik Województwa Łódzkiego uchwałą Nr LX/1648/10 z dnia 21 września 2010 r. Określa cele strategiczne rozwoju przestrzennego województwa, ustala priorytety polityki przestrzennej województwa i kierunki polityki przestrzennej dla obszarów problemowych. W rozdziale „Aspekty środowiska kulturowego i rekreacji” dokonana została analiza dziedzictwa kulturowego całego województwa. Celem polityki przestrzennej województwa jest m.in. przeciwdziałanie tendencjom degradacji środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz kształtowanie ładu przestrzennego i ekologicznego oraz stworzenie regionu zintegrowanego, posiadającego własną tożsamość narodową.

6. Strategia Rozwoju Powiatu Bełchatowskiego na lata 2015-2020

W rozdziale 2 Strategii dokonana została analiza stanu obecnego, wskazująca na istnienie wielu godnych uwagi obiektów w Powiecie Bełchatowskim, w tym w Gminie Żelów. Szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego mają działania wyodrębnione w przeprowadzonej analizie strategicznej powiatu w obszarze problematyki społecznej. To właśnie ona zakłada rewitalizację obiektów sektora usług publicznych.

V. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

1. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żelów (MPZP)

Rozdział II § 8 pkt 11 MPZP określa zasady ochrony w zakresie środowiska kulturowego. MPZP ustala również poszczególne strefy ochrony:

- 1) strefa obserwacji archeologicznej;
- 2) strefa ochrony konserwatorskiej „E”;
- 3) strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej „A”;
- 4) strefa częściowej ochrony konserwatorskiej „B”.

Z kolei w Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Żelów ustala się następujące warunki w zakresie ochrony dóbr kultury i krajobrazu kulturowego:

1. W celu ochrony dóbr kultury i walorów krajobrazu kulturowego w Studium wyznaczono następujące strefy:

- 1) strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej „A”,
- 2) strefy ochrony układu przestrzennego „B”,
- 3) strefy ochrony konserwatorskiej „E”,
- 4) strefy ochrony stanowisk archeologicznych „W”,
- 5) strefy obserwacji archeologicznej „OW”.

2. Lokalny Plan Rozwoju Gminy Żelów na lata 2014-2020

Kultura i jej upowszechnianie zajmuje ważne miejsce w życiu społecznym miasta. Odpowiedzialne są za to liczne placówki i instytucje kultury. Dom Kultury w Żelowie jest samorządową instytucją kultury utworzoną Uchwałą Rady Miejskiej w Żelowie z dnia 23 listopada 1994 r. Do podstawowych zadań tej jednostki należy:

- edukacja kulturalna i wychowanie przez sztukę;
- tworzenie warunków dla rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego i twórczości artystycznej;
- rozbudzanie, kształtowanie i zaspokajanie potrzeb oraz zainteresowań różnymi dziedzinami kultury i sztuki;
- organizacja różnego rodzaju imprez i przedsięwzięć kulturalnych;
- prowadzenie specjalistycznej pomocy metodyczno-instruktażowej dla innych organizatorów działalności kulturalnej;
- współdziałanie z instytucjami, organizacjami i stowarzyszeniami o podobnych celach i zadaniach, działającymi w kraju i za granicą;
- dokumentacja prowadzonej działalności.

Statutowe działania związane z edukacją i wychowaniem Dom Kultury realizuje m.in. poprzez organizowanie: zespołowego uczestnictwa w kulturze, różnorodnych form edukacji kulturalnej, imprez kulturalnych itp. Dom Kultury prowadzi galerię artystyczną Collage, w której co roku odbywają się liczne wernisaże, wystawy. Prezentowane są prace malarskie, rzeźbiarskie, fotograficzne, tkaniny artystycznej, szkła artystycznego. Ponadto galeria przygotowuje ekspozycje okolicznościowe i edukacyjne. W galerii odbywają się także spotkania w ramach Żelowskiego Salonu Literackiego, gdzie prezentowani są twórcy i twórczość literacka regionu.

Ponadto w Zelowie działa Muzeum – Ośrodek Dokumentacji Dziejów Braci Czeskich. Mieści się on na specjalnie dla potrzeb muzealnych wyremontowanym i przystosowanym poddaszu Kościoła Ewangelicko – Reformowanego w Zelowie, a także w jego zakrystii, która przystosowana została dla potrzeb archiwum, pracowni archiwalnej oraz biblioteki. Muzeum zbiera, konserwuje, przechowuje oraz eksponuje wszelkie ślady kultury duchowej i materialnej oraz zbiera dokumentację do historii dziejów Braci Czeskich. Aktualna działalność muzealna skoncentrowana jest przede wszystkim na organizacji i utrwaleniu postaw merytorycznych, organizowaniu wystaw okresowych i stałych oraz na publikowaniu dotychczasowych badań. Organizowane są lekcje muzealne dla młodzieży szkolnej, jest to okazja do zapoznania się z ideałami czeskiej i polskiej reformacji. Na terenie gminy Żelów działa zespół „Żelowskie dzwonki”, który jest dumą całego Żelowa, w całym kraju nie ma bowiem drugiego zespołu grającego na dzwonkach ręcznych. Zespół koncertuje w całym kraju i za granicą (m.in. w Czechach) i jest nominowany do licznych nagród. Na terenie gminy Żelów funkcjonują biblioteki.

Obszar gminy Żelów obfituje w interesujące zabytki. Do obiektów wartych zobaczenia należą: Kościół parafialny p.w. św. Teodora Męczennika w Kociszewie, Kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca i Tomasza w Łobudzicach, Kościół parafialny p.w. św. Kazimierza i św. Barbary w Pożdżenicach, Kościół parafialny p.w. Nawiedzenia NMP w Wygiełzowie, Kościół ewangelicko – reformowany w Zelowie oraz Dwór w Krześlowie. Na terenie gminy znajduje się również trasa rowerowa, na której znajdują się ciekawe zabytki m.in.: młyn parowy, elektrownia i kaszarnia, miejsca pamięci narodowej – pomnik Tadeusza Kościuszki, tablica upamiętniająca miejsce obozu karnego oraz okupację hitlerowską w Zelowie, tablica upamiętniająca wizytę w Zelowie prezydenta Czech Vaclava Havla, zabytkowa szkoła w Kurowie, mogiła lotników WP poległych w 1939r., zabytkowy zespół rezydencjalny w Kolonii Przecznia, zespół podworski we wsi Łęki oraz zespół rezydencjalny w Krześlowie.

Gmina Żelów posiada duży potencjał wielokulturowy. Wielokulturowość i lokalne tradycje zostały wskazane w mocnych stronach w analizie SWOT.

Wśród wymienionych w Lokalnym Planie Rozwoju Gminy Żelów zadań do zrealizowania są:

- stworzenie zaplecza kulturalnego dla dzieci i młodzieży, rozwój instytucji kulturalno-oświatowych,
- poprawa świadomości ekologicznej mieszkańców, oraz podniesienie świadomości i wrażliwości w zakresie dziedzictwa kulturowego,

- promowanie gminy, jako atrakcji regionalnej, poprzez cykliczne imprezy.

3. Z Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami koreluje **Gminny Plan Ochrony Zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** opracowany w 2005 r. i aktualizowany na bieżąco.

VI. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

1. Rys historyczny Gminy Zelów

Miasto Zelów

Początek miastu dała osada założona w XIII w. Pierwotnie nosiła ona nazwę Szelyów, a następnie Zeliów. Pierwsza odnosząca się do niej wzmianka historyczna sięga 1402 r. i pochodzi z księgi "Liber Beneficiorum" Jana Łaskiego. Do końca XVIII w. Zelów był typową wsią szlachecką, której mieszkańcy trudnili się uprawą ziemi i hodowlą. Źródła historyczne podają, iż w 1802 roku majątek Zelów, będący wówczas własnością Józefa Świdzińskiego, został zakupiony przez przybyłych z Kępna do Polski Czechów, chroniących się przed prześladowaniami religijnymi w Czechach. Zasadźcą Zelowa był Aleksander Prozelin. Zapoczątkowali oni na tym terenie funkcjonujący do dziś przemysł włókienniczy, zajmując się głównie rękodzielnictwem tkackim. Warsztaty zelowskie

wyspecjalizowały się m.in. w produkcji satyny, kretonu oraz dekoracyjnych pluszów - wykonywanych z bawełnianej osnowy i wełnianego wątku. Osadnicy zorganizowani w gminę Braci Czeskich zbudowali w 1802 roku własny kościół i szkołę. W ciągu półtora wieku Żelów stał się ośrodkiem o wszystkich cechach miejskich.

Przez dłuższy okres czasu "żelowscy" Czesi pełnili w osadzie dominującą rolę, jednak po zakończeniu I wojny światowej i utworzeniu Czechosłowacji zaczęli opuszczać Polskę i wracać do ojczyzny. Po dużej migracji Czechów, w okresie międzywojennym, zaczęli pojawiać się w Żelowie Polacy, Niemcy oraz Żydzi. Jedną z charakterystycznych cech Żelowa, szczególnie w tym okresie, był rozwój różnych wyznań religijnych. Każda narodowość kultywowała własną religię, a wśród nich najliczniejszą była parafia ewangelicko-reformowana. W okresie międzywojennym wzrósł znacznie potencjał gospodarczy miasta. Powstało wówczas wiele fabryk włókienniczych m.in. K. Rajcherta w Herbertowie.

Po II wojnie światowej liczba Czechów znacznie zmalała. Wyjechała również duża część Niemców. Na ich miejsce i na miejsce wymordowanych przez okupanta Żydów przybyli Polacy z okolicznych wsi. Przestały wówczas egzystować: Wolny Kościół Ewangelicko-Reformowany, Metodysci, Bracia Czescy i Morawscy oraz wyznanie mojżeszowe. Do chwili obecnej kultywowane w Żelowie są cztery wyznania: rzymsko-katolickie, ewangelicko-reformowane, chrześcijan baptystów i ewangelicko-augsburskie.

W okresie powojennym zmieniła się również sytuacja gospodarcza miasta. W czerwcu 1949 roku na bazie prywatnych zakładów włókienniczych utworzono Żelowskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego "Fanar", które stały się największym przedsiębiorstwem produkcyjnym w mieście. Nie sprostały one jednak regułom gospodarki rynkowej, rozwijającej się na początku lat 90-tych i po ogłoszeniu upadłości, zostały zlikwidowane. Majątek po upadłych zakładach przejęli prywatni inwestorzy, rozwijając m.in. produkcję tkanin bawełnianych i materiałów opatrunkowych. W 1954 roku Żelów otrzymał prawa osiedla, a trzy lata później (1957) prawa miejskie. W 1976 roku miasto i gmina zostały połączone w jedną jednostkę administracyjną, a od 1990 roku tworzą jedną wspólnotę samorządową.

Spuścizną historyczną miasteczka jest **kościół ewangelicko-reformowany w Żelowie**, który zbudowano w latach 1821-25 kosztem ponad 30 tys. złotych polskich. Większość tej kwoty wyasygnowały władze Królestwa Polskiego, zaś resztę pokryli mieszkańcy Żelowa i okolic narodowości czeskiej. Kościół ewangelicko-reformowany to pierwsza monumentalna budowla w Żelowie. Został wzniesiony według projektu

architekta Zille, posiada klasycystyczny wystrój. Zbudowany na planie prostokąta z kwadratową wieżą od zachodu stanowi dominantę widokową zamykającą ul. Sienkiewicza. Zewnętrzny wystrój kościoła oparty został na wzorcach prowincjonalnego klasycyzmu, charakterystycznego dla I poł. XIX wieku w okręgu łódzkim. Jednoprzestrzenne, kryte płaskim stropem wnętrze, podzielone jest na nawy drewnianymi emporami, obiegającymi je z trzech stron i wspartymi na kolumnach. Wewnątrz kościoła znajdują się inskrypcje czeskie, a w tym tablice ku czci Jana Husa i Jana Kalwina. Obok kościoła założono cmentarz, na którym do dzisiaj znajdują się nagrobki i pomniki z napisami w języku czeskim. Są wśród nich mogiły niektórych założycieli Zelowa

Miasto leży na terenie płaskim, otoczone od północy i wschodu niewielkimi kompleksami leśnymi. Zespół urbanistyczny miasta wykształcił się z wiejskiego układu dwóch połączonych uliczek. W XIX w. powstał rynek oraz szachownicowy układ ulic na podstawie dawnych dróg wiejskich prowadzących do Bełchatowa i Łasku. W północno - wschodniej części miasta zlokalizowany jest zespół cmentarny z zabytkowymi nagrobkami. Sylweta miasta jest rozproszona a dominantę stanowi Kościół Braci Czeskich.

Oprócz Kościoła Braci Czeskich na terenie Zelowa występuje kilka zespołów zabudowy o zachowanych wartościach kulturowych:

- Zabudowa murowana I, II, III-kondygnacyjna, zwarta o układzie kalenicowym zgrupowanym przy rynku i jego najbliższej okolicy. Budynki wyposażone są najczęściej w przejazdową sień.
- Wolnostojące budynki murowane, najczęściej I-kondygnacyjne występujące przy ulicach: Sienkiewicza, Piotrkowskiej i Kościuszki.
- Zabudowa drewniana Tkaczy z charakterystycznym typem budynku o poddaszu wysuniętym na wspornikowych belkach /ul. Piotrkowska i Kościuszki/.

Układ urbanistyczny wykształcony w XIX w. utrzymał się do dziś bez istotnych zmian, zachowując przy tym pierwotne kierunki dróg wylotowych. Sylweta miasta została zniekształcona nowymi obiektami zakładów przemysłowych. Zachowana zabudowa jest w znacznym procencie w złym stanie technicznym. Szczególnie dotyczy to zabudowy drewnianej.

Historyczne zespoły wiejskie w gminie to:

- Bujny Księżę /1395 rok/,
- Ignaców /XIX w./,
- Kociszew /1255 rok/,

- Kurówek,
- Łobudzice,
- Pożdżenice,
- Wygiełzów.

Zespoły i obiekty sakralne to:

- Kociszew - Kościół parafialny, plebania, dom parafialny, park 2,5 ha,
- Łobudzice - Kościół parafialny, dzwonnica,
- Pożdżenice - Kościół parafialny, dzwonnica,
- Wygiełzów - Kościół parafialny, dzwonnica.

Zespoły i obiekty rezydencjalne to:

• Krześłów - park 2,16 ha, dwór klasycystyczny, oficyny, czworak, spichrz, obora, stodoła, gorzelnia z zabudowaniami,

- Łęki - park 4,7 ha,
- Łobudzice - dwór, park 1,5 ha,
- Przecznia - park 1,5 ha, oficyna,
- Wola Pszczółeczka - dworek myśliwski, park 1,7 ha.

Zabytki techniki to:

- Dąbrowa - wiatrak "Kozłak" drewniany 1864 rok,
- Fraszka - młyn wodny zbożowy, drewniany 1925 rok,
- Jamborek - młyn wodny zbożowy nad odnogą Grabii, drewniany z 1920 roku,
- Kuźnica - młyn wodny zbożowy na rzece Grabii, drewniany z 1948 roku.

Zabytki cmentarne to:

- Kociszew,
- Łobudzice,
- Wygiełzów.

Na terenie gminy występują ponadto 3 obszary o zagęszczeniu stanowisk archeologicznych o dużych wartościach poznawczych.

Miejsca Pamięci Narodowej to:

• Wygiełzów - mogiła lotników polskich poległych we wrześniu 1939 r. - cmentarz parafialny.

Miejsca Pamięci Narodowej na terenie miasta Zelowa:

- Obelisk w miejscu byłego karnego obozu pracy - ul. Żeromskiego,
- Tablica w miejscu byłego karnego obozu pracy - ul. Herbertów 10,

- Mogiła bezimiennych ofiar terroru - cmentarz parafialny,
- Pomnik Tadeusza Kościuszki - Plac Dąbrowskiego.

Zespoły zieleni to:

- Zespół podworski - Dąbrowa nr 30 - szczątki parku - dawny dwór,
- Zespół podworski - Krześlów - dwór murowany z 1 ćw. XIX w. - rządówka - poł. XIX w. - budynek dworski - park z 2 poł. XIX w.,
- Łęki - zespół podworski - dwór l. 20-te XIX w. – park - stan szczątkowy,
- Zespół podworski - Przecznia - pozostałość parku z pocz. XIX w. - oficyna z pocz. XX w.

Na cmentarzach znajduje się wiele starych pomników nagrobnych, które mogą zostać uznane za zabytki sztuki sepulkralnej. Na terenie gminy znajduje się bardzo wiele starych kapliczek i krzyży przydrożnych.

Najważniejsze wsie Gminy Żelów

Kociszew to wieś leżąca w północno-wschodniej części gminy niedaleko drogi nr 12, łączącej Łask z Piotrkowem Trybunalskim. Obecnie stojący tam kościół zbudowany jest z bali drewnianych o konstrukcji zrębowej, obustronnie oszalowany, przykryty dachem dwuspadowym, który nad prezbiterium jest niższy, zamknięty namiotowo. W bryle budowli wyraźnie wyodrębniono 3 części: zachodnią - mieszczącą kruchtę, nad którą znajduje się chór muzyczny wsparty na słupach drewnianych, szerszą od niej nawę główną i węższe prezbiterium, zamknięte wielobocznie. Od północy do prezbiterium przylega niższa

zakrystia. Pierwotnie na miejscu obecnego kościoła została wzniesiona kaplica drewniana na cześć NMP Wniebowziętej, a także na cześć świętych patronów Szczepana i Zofii. Jej fundatorem był Rościśław Walewski. Budowlę przebudował i ozdobił jego syn Stefan. Kaplicę wyposażyla żona Stefana - Zofia z Rokszyców Walewska. Konsekracja kaplicy odbyła się 3 lipca 1661 roku za pozwoleniem prymasa Wacława Leszczyńskiego. Dokonał jej sufragan wrocławski biskup Stanisław Domaniewski, kanonik wrocławski i wolborski, sędzia Trybunału Koronnego.

W znajdującym się wówczas w kaplicy ołtarzu pierwotnie umieszczono święte relikwie męczenników i dziewic: Chryzanta, Witalisa, Aleksandra, Placydy, Innocentego, Maksyma, Konkordy, Wincentego, Waleriana i Anastazji. 9 listopada 1663 roku uroczyste wprowadzono do kościoła relikwie św. Teodora Męczennika. Ciekawa jest droga pozyskania tych relikwii dla kościoła w Kociszewie. 20 sierpnia 1647 roku w Rzymie Karol Montio, z rozkazu papieża Innocentego X, uzyskał je od Aleksandra Victricio i w 1662 roku przekazał Urbanowi Ubaldini, wówczas przełożonemu Towarzystwa Jezusowego w Polsce. Od niego relikwie otrzymała w 1663 roku Zofia Walewska - fundatorka kościoła w Kociszewie. 9 czerwca 1663 roku we wsi Kamionki relikwie zostały zrewidowane i aprobowane do uroczystego wprowadzenia do kociszewskiego kościoła. 9 listopada tego samego roku w dzień św. Teodora do kościoła relikwie wprowadzili ks. Trojan Czarny – proboszcz z Grabna i Mateusz Dzieciałkowicz – proboszcz z Widawy. Szczątki męczennika włożono do dwóch relikwiarzy, znajdujących się w retabulum ołtarza głównego.

Po spłonięciu kaplicy miecznik sieradzki Zygmunt Dobek z polecenia Księcia Hr. na Małoszynie i Racynie Raczyńskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego, administratora diecezji warszawskiej, ufundował nowy kościół prawdopodobnie w roku 1765. Kościół nie jest konsekrowany, tylko w roku 1783 poświęcony. Podobnie jak wcześniejsza kaplica był on kościołem filialnym parafii w Łobudzicach. Dopiero Konsystorz gnieźnieński dekretem z 1789 roku ustanowił go kościołem nowo utworzonej parafii Kociszew.

We wnętrzu kościoła można zobaczyć eklektyczny ołtarz główny pochodzący z 1878 roku, p.w. Matki Boskiej i św. Teodora Męczennika, wykonany z polichromowanego i złożonego drewna. Pośrodku ołtarza we wnęce znajduje się obraz M.B. Częstochowskiej. Na zasłonie obrazu widnieje postać św. Teodora. W zwieńczeniu ołtarza możemy ujrzeć tondo ze św. Józefem z Dzieciątkiem. W retabulum ołtarza znajduje się barokowy relikwiarz w kształcie trumny z 1663 roku, na kości św. Teodora Męczennika i puszka na głowę z 2 poł. XVII w. Oprócz ołtarza głównego w kościele znajdują się dwa ołtarze boczne. Starszy z nich - prawy p.w. Najświętszego Serca Jezusowego - rokokowy

wykonano po 1765 roku. Ufundowany został przez Zygmunta Dobka do pierwszej kaplicy. Przekształcono go w 2 poł. XIX w. wstawiono wtedy nowe obrazy i ich obramienia. Lewy ołtarz p.w. św. Antoniego Padewskiego powstał po 1878 roku w stylu eklektycznym. Jego środek wypełnia obraz św. Antoniego Padewskiego. W zwieńczeniu znajduje się płaskorzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Z tego samego okresu pochodzą ambona i chrzcielnica. We wnętrzu kościoła można także zobaczyć barokowy portret szlachcica z 2 poł. XVII w., barokową tablicę upamiętniającą konsekrację kościoła w dniu 3.07.1661, drewniany, pozłacany krucyfiks ołtarzowy z 2 poł. XVII w., barokowy obraz św. Agaty Męczennicy.

W otoczeniu kościoła znajduje się klon jawor o obwodzie pnia 340 cm, zaliczony do pomników przyrody.

Łobudzice leżą w dolinie rzeki Pilsy, ok. 3 km od Zelowa, przy drodze z Bełchatowa do Zelowa. Modrzewiowy kościół z 1795 roku widoczny jest z daleka. Wybudowany w stylu późnego baroku, na planie krzyża, w którego ramionach umieszczono kaplice, jednonawowy z niższym i węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Orientowany. Prezbiterium przedłużone zostało o pierwotną zakrystię. Od zachodu do kościoła przylega kruchta, od południa po bokach kaplicy znajdują się kruchta i nowa zakrystia. We wschodniej części nawy znajduje się chór muzyczny wsparty na słupach. Kościół kryty jest dachem dwuspadowym. Ściany kościoła wykonano w konstrukcji wieńcowej i oszalowano.

Parafia Łobudzice jest najstarszą na terenie gminy. Erygowana została w 1488 roku przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Zbigniewa Oleśnickiego. W tym samym roku powstał pierwszy drewniany kościół p.w. św. Wawrzyńca. Rozebrano go w 1751 roku. Na jego miejscu postawiono nowy, też drewniany z fundacji starosty żeleniewskiego Władysława Jeżewskiego, właściciela wsi Łobudzice. Po pożarze w 1795 roku, który strawił ówczesną świątynię, kolejny właściciel wsi Kazimierz Krzycki, generał wojsk polskich ufundował nowy, modrzewiowy kościół. W XIX wieku właścicielami dóbr Łobudzice byli Walenty Kobyłecki (1833-1842) i Józef Malaszewski (1842-1862). Po upadku powstania listopadowego Łobudzice stały się wsią rządową. W 1893 roku do południowej ściany prezbiterium kościoła dostawiono zakrystię, a cały kościół odnowiono. W czasie II wojny światowej kościół zamknięto, a proboszcza wywieziono i stracono w Dachau. Zaraz po wojnie kościół odrestaurowano. Znajduje się on w ogólnopolskim spisie sanktuariów maryjnych, a to za przyczyną, pochodzącego z przełomu XVII i XVIII wieku obrazu Matki Boskiej Pocieszenia i Niebieskiej Lekarki słynącej łaskami, który można podziwiać w ołtarzu głównym. Oprócz cudownego obrazu w kościele można obejrzeć dwa ołtarze boczne z pocz. XVII wieku oraz obraz błogosławionej Salomei z końca XVIII wieku.

Poźdżenice. Pierwsza wzmianka o kościele parafialnym w Poźdżenicach pochodzi z 1622 roku, kiedy to przez Wojciecha Gembickiego została erygowana parafia w tej miejscowości. W grudniu tego samego roku został konsekrowany kościół drewniany ufundowany przez Wojciecha i Barbarę z Wężyków Gomolińskich. Konsekracji dokonał proboszcz Mikołaj Starzyński, infułat łaski, kanonik gnieźnieński. Nieco później

do kościoła przybudowano murowaną kaplicę, ufundowaną przez Andrzeja z Buska. Obecny kościół wzniesiony został na miejscu dawnego, który rozebrano wraz z murowaną kaplicą. Istnieją dwie hipotezy na temat fundacji nowej świątyni. Jedna mówi, że nowy kościół pod koniec XVIII wieku ufundował kasztelan sieradzki Henryk Miączyński, dziedzic Pożdzenic. Inne źródła podają datę powstania nowego kościoła na połowę XIX wieku. Budowlę odnowiono pod koniec XIX wieku. Około 1867 roku kościół został kościołem filialnym parafii w Wygielzowie. Ponownie parafialnym kościół został w 1958 roku i jest takim do chwili obecnej.

Pożdzenicki kościółek z przełomu XVIII i XIX wieku położony jest w zachodniej części wsi. Obok kościoła przebiega droga prowadząca z Łasku do Szczercowa. Drewniany jednonawowy kościół zbudowany został w konstrukcji szkieletowej na planie prostokąta. Przykrywa go dwuspadowy dach ze szczytem od zachodu i dodatkową połącią nad prezbiterium. Wnętrze partii nawowej podzielone jest wzdłuż słupami na trzy części. Na słupach skrajnych od zachodu wsparto chór muzyczny. Prezbiterium zostało wyodrębnione poprzez wydzielenie od wschodu w narożniku kościoła dwóch prostokątnych pomieszczeń: zakrystii (od północy) i kruchty (od południa). Od południa do nawy kościoła przylega druga prostokątna kruchta, osłaniająca boczne wejście. Na kalenicy widnieje smukła wieżyczka na sygnaturkę zwieńczona czterospadowym daszkiem i krzyżem.

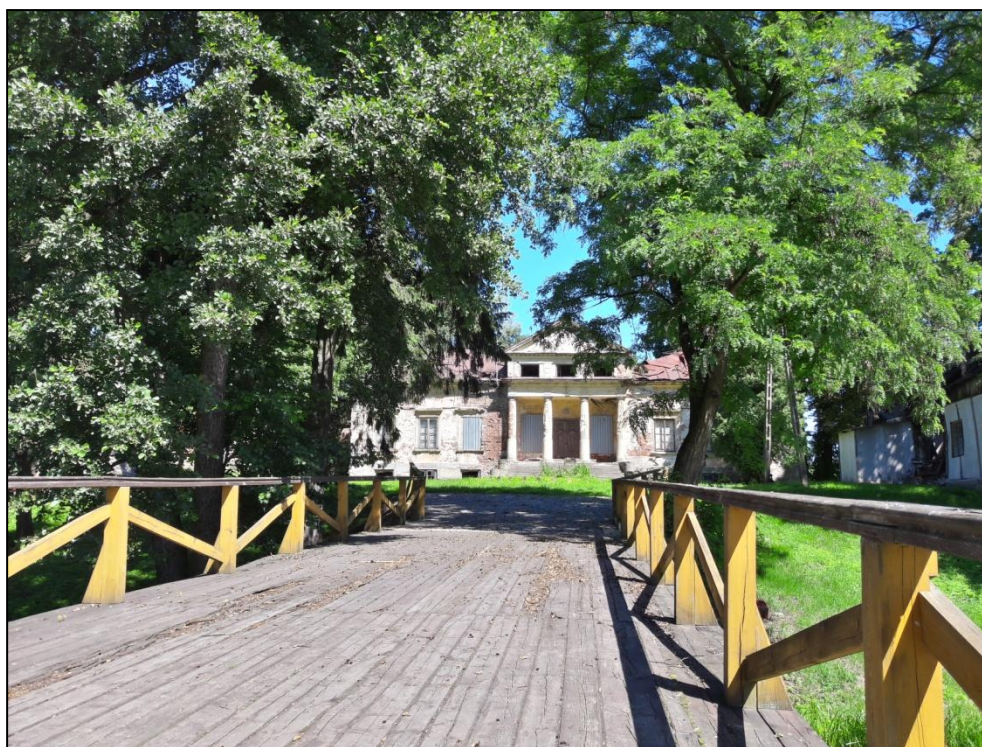
Wygielzów. Wiadomo, że kościół parafialny pod wezwaniem Nawrócenia Świętego Pawła i Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny istniał w Wygielzowie już w I połowie XV

wieku. Ten nieistniejący obecnie obiekt wystawiono najprawdopodobniej około 1420 roku, a 11 stycznia 1481 roku arcybiskup gnieźnieński Zbigniew Oleśnicki rozstrzygnął spór o prawo patronatu do niego. Niestety, stary obiekt spłonął w II połowie XVIII wieku. Od tego czasu parafia Wygiełzowska nazywała się Pożdzenicką, biorąc swą nazwę od kościoła parafialnego w Pożdżenicach. Liczne majątki ziemskie znajdujące się w parafii Pożdzenickiej jak: Wygiełzów, Zalesie, Kurów i inne zmieniały często swych właścicieli. Odsprzedawali oni przy każdej takiej zmianie część swych włości ludziom przybyłym z innych miejscowości. W taki sposób tworzyły się gęsto rozsiane osiedla wiejskie. Dla mieszkańców nowo powstałych wiosek stawało się uciążliwym chodzenie do kościoła parafialnego w Pożdżenicach, odległego o 4,5 a nawet 12 km. Ludzie ci czynili starania o wybudowanie kaplicy w centrum terenu parafialnego, w której mogłyby się odprawiać msze i nabożeństwa w niedziele i święta. Starania te zostały uwieńczone sukcesem, bo w 1796 roku we wsi Wygiełzów powstała duża drewniana kaplica długości 23,5m i szerokości 8,5m. Kaplicę tę wybudowano przede wszystkim z fundacji Celestyna Gorczyckiego, sędziego ziemskiego sieradzkiego, dziedzica Wygiełzowa oraz drobnych ofiar innych wiernych. W niedziele i święta w rannych godzinach ksiądz proboszcz z Pożdżenic odprawiał w niej nabożeństwa. Z uwagi na to, iż Kaplica Wygiełzowska znajdowała się w centrum parafii, czyli w najdogodniejszym dla wszystkich miejscu, jak również dlatego, że mieszkańcy Pożdżenic i pobliskich okolic masowo wyprzedawali swe gospodarstwa husytom czeskim, kalwinom i luteranom, zrodziła się myśl przemianowania Kaplicy Wygiełzowskiej na kościół parafialny. Nie można dokładnie stwierdzić, kiedy ta zmiana nastąpiła, lecz w oparciu o wzmianki luźnych kronik i zeznania najstarszych ludzi miało to najprawdopodobniej miejsce na rok przed sprowadzeniem do Kościoła Wygiełzowskiego wielkiego ołtarza (tj. w roku 1830).

Sto lat później (dokładnie w 1932 roku) staraniem ówczesnego proboszcza Wojciecha Kubisia i dzięki ofiarności parafian, przedłużono nawę kościoła od strony frontowej o 9,5 m i odrestaurowano jego starą część. Wykonano także nową ścianę szczytową i przystawiono kruchtę do nowej części budynku od strony zachodniej. W 1955 roku miała miejsce trzecia poważna odnowa świątyni. Wtedy też kościół pomalowano. W 1973 roku wymieniono pokrycie dachu z gontu na blaszane. W roku 1990 wymieniono podłogę w prezbiterium oraz w zakrystii. W trakcie zrywania starej podłogi z desek modrzewiowych odkryto grobowiec zakończony podwójnym łukiem. Ścianka działowa oddzielała nad nim dwa groby, w których pochowano dwóch księży. Nową podłogę wykonano w ten sam sposób, że uzupełnienia żwirowe zalano betonem,

a potem, gdy uzyskał on odpowiednie właściwości, na wylewkę położono deski sosnowe i polakierowano je.

W 1992 odnowiono główny ołtarz, oraz zostały wykonane nowe drzwi i okna. W październiku 1996 roku wymieniono oszalowanie na zewnątrz kościoła od strony wschodniej. Zastosowano szalunki sosnowe, które pokryto środkami owadobójczymi i anty zapalnymi. Umocowano też listwy w celu zakrycia szpar między deskami. Kościół został poddany renowacji. Część dachu wraz z wieżyczką została ponownie pokryta gontem, zaś na pozostałej części znajduje się stara blacha cynkowa. W otoczeniu kościoła znajduje się drewniana dzwonnica w konstrukcji słupowej.

Krześlów. Pierwsze informacje o dworze w Krześlowie pochodzą z 1670 roku, zapisy w księgach hipotecznych dotyczących Krześlowa sięgają 1821 r. Pierwotnie był to dwór drewniany, w obecnej formie został wzniesiony prawdopodobnie w 1846r. w skład zespołu rezydencjalnego wchodzi: dwór murowany, klasycystyczny, zbudowany na planie prostokąta. Dwór otoczony jest starodrzewiem, wzniesiony na wyspie, otoczony fosą z mostem. Przed fasadą znajduje się podjazd ujęty parą wolnostojących oficyn. Jest to dwór parterowy, wysoko podpiwniczony z użytkowym poddaszem. Obecnie dwór jest zdewastowany. Główny wjazd na teren folwarku znajduje się obok dworu. Na terenie folwarku znajduje się obora, spichlerz, gorzelnia oraz budynki gospodarcze. Sam folwark jest zaniedbany, porośnięty trawą.

Gorzelnia powstała ok. 1880 r. Budynek był wielokrotnie przebudowywany i rozbudowywany. Jest murowany z cegły, kryty papą. Około 1922 r. dobudowano komin.

Spichlerz powstał w drugiej połowie XIX w. Jest murowany z cegły, tynkowany, kryty papą. Wewnątrz są dwa poziomy składowania o konstrukcji słupowej. Obiekt na rzucie prostokąta kryty dachem dwuspadowym. Ma dwa wejścia i małe okna na dwóch poziomach.

2. Zabytki Gminy Żelów objęte prawnymi formami ochrony:

Wpisane do rejestru zabytków

Rejestr zabytków województwa łódzkiego jest prowadzony przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi (Delegatura w Piotrkowie Trybunalskim). W rejestrze zabytków nieruchomych województwa łódzkiego znajduje się 13 obiektów z terenu Gminy Żelów. Poniższa tabela zawiera wykaz tych zabytków. Kolejne kolumny zawierają opis zabytku (w przypadku zespołów zabytkowych – opis części składowych), formę własności, sposób użytkowania oraz numer i datę wpisania do rejestru zabytków.

Lp.	Zabytek	Forma własności	Sposób użytkowania	Nr i data wpisu do rejestru zabytków
1.	Kościół parafialny p.w. św. Teodora Męczennika w Kociszewie	Własność wyznaniowa	Obiekt sakralny, kultowy	162-IX-8 z 7.07.1948 oraz 58 z 21.07.1967
2.	Kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca i Tomasza w Łobudzicach	Własność kościelna	Obiekt sakralny, kultowy	165-IX-11 z 21.12.1946 oraz 176 z 26.05.1967 <i>KL.IV-680/11/67</i> z 26.05.1967
3.	Kościół parafialny p.w. Nawrócenia św. Pawła i Nawiedzenia NMP w Wygielzowie	Własność kościelna	Obiekt sakralny, kultowy	62 z 25.07.1967
4.	Dzwonnica przy kościele parafialnym w Wygielzowie	Własność kościelna	Obiekt sakralny, kultowy	442 z 25.07.1967
5.	Kościół Ewangelicko-Reformowany (braci czeskich) w Żelowie	Własność kościelna	Obiekt sakralny, kultowy	431 z 21.07.1967 <i>KL.IV-680/136/67</i>

6.	Park dworski (leśny) w Woli Pszczółeckiej	Własność organizacji społecznych	Rekreacja i turystyka	376 z 10.11.1986
7.	Park dworski w Przeczni	Własność prywatna	Inne	342 z 16.03.1984 <i>KL.5340/19/86</i> z 16.03.1984
8.	Dwór w Zespole dworskim w Krześlowie	Własność prywatna	Inne	370-IV-32 z 12.10.1946 oraz 59 z 21.07.1967 <i>KL.IV-680/127/67</i> z 31.05.1988
9.	Lewa oficyna w Zespole dworskim w Krześlowie	Własność prywatna	Inne	427 z 21.07.1967 <i>KL.IV-680/128/67</i> z 21.07.1967
10.	Park w Zespole dworskim w Krześlowie	Własność prywatna	Inne	304 z 31.08.1983 i z 14.07.1995 <i>KL.IV-5340/21/83</i>
11.	Budynki folwarczne w Zespole dworskim w Krześlowie (spichrz, gorzelnia, magazyn gorzelni)	Własność prywatna	Inne	392 z 31.05.1988 <i>KL.IV-5340/13/88</i> z 31.05.1988
12.	Szkoła w Pożdżenicach z pocz. XIX w.	Własność prywatna	Budynek mieszkalny	436 z 25.07.1967
13.	Wiatrak koźlak z XIX w. w Dąbrowie	Własność prywatna	Nie użytkowany	989-XV-4 z 26.03.1960 <i>KLIII-52/11/60</i> z 26.03.1960

Zabytki archeologiczne

Art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków określa, co należy rozumieć pod pojęciem zabytku archeologicznego: Zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Art. 6 pkt 1.3 stanowi: Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki archeologiczne będące w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Na obszarze gminy dominują znaleziska nowożytnie. Występuje znaczne zagęszczenie znalezisk z epoki kamienia, w tym z mezolitu. Reprezentowana jest też pewna

ilość znalezisk kultury łużyckiej i średniowiecznych. Pozostałe okresy pradziejów reprezentowane są skromniej.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Żelów wyznacza w zakresie ochrony archeologicznej dóbr kulturowych strefy ochrony archeologicznej „W” (obejmujące stanowiska archeologiczne) oraz strefy obserwacji archeologicznej „OW”.

VII. Diagnoza stanu obiektów zabytkowych w Gminie Żelów. Analiza szans i zagrożeń

W Gminie Żelów znajduje się 13 obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz 74 obiekty wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków. W zdecydowanej większości w/w obiekty stanowią własność kościelno-wyznaniową lub prywatną. Własność komunalną lub współwłasność stanowi jedynie kilka kamienic w Żelowie, użytkowanych jako budynki mieszkalne – domy przy ul. Kościuszki 10b i 12, przy Placu Dąbrowskiego 4a, 7, 8, przy ul. Sienkiewicza 13 i ul. Piotrkowskiej 1. Jeden obiekt – cmentarz żydowski stanowi własność państwową.

Wśród wymienionych obiektów zabytkowych w najlepszym stanie są obiekty sakralne, a więc kościoły w Żelowie, Kociszewie, Łobudzicach, Wygielzowie i Pożdżenicach. W dobrym stanie technicznym są również budynki wykorzystywane jako mieszkalne.

Poniższa tabela pokazuje stan budowlany i zagrożenia dla zabytków znajdujących się w rejestrze zabytków.

Lp.	Obiekt	Stan budowlany	Zagrożenia
1.	Kościół parafialny p.w. św. Teodora Męczennika w Kociszewie	dobry	zagrożenie pożarowe
2.	Kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca i Tomasza w Łobudzicach	dobry	zagrożenie pożarowe
3.	Kościół parafialny p.w. Nawrócenia św. Pawła i Nawiedzenia NMP w Wygielzowie	dobry	zagrożenie pożarowe
4.	Dzwonnica przy kościele parafialnym w Wygielzowie	zaniedbany	brak bieżącego remontu/pielęgnacji

5.	Kościół Ewangelicko-Reformowany (braci czeskich) w Żelowie	dobry	brak
6.	Park dworski (leśny) w Woli Pszczółleckiej	dobry	brak
7.	Park dworski w Przeczni	zaniedbany	brak bieżącego remontu/pielęgnacji
8.	Dwór w Zespole dworskim w Krześławie	bardzo zły	brak bieżącego remontu/pielęgnacji
9.	Lewa oficyna w Zespole dworskim w Krześławie	bardzo zły	brak bieżącego remontu/pielęgnacji
10.	Park w Zespole dworskim w Krześławie	zaniedbany	brak bieżącego remontu/pielęgnacji
11.	Budynki folwarczne w Zespole dworskim w Krześławie (spichrz, gorzelnia, magazyn gorzelni)	bardzo zły	brak bieżącego remontu/pielęgnacji
12.	Szkoła w Pożdżenicach z pocz. XIX w.	dobry	brak
13.	Wiatrak koźlak z XIX w. w Dąbrowie	dobry	zagrożenie pożarowe

VIII. Założenia programowe

Priorytet I – Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Priorytet II – Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet III – Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	- Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków; - Upowszechnianie bieżących informacji o aktualnie ogłaszanych terminach naboru wniosków, Programach Operacyjnych, programach MKiDN i innych możliwościach pozyskiwania środków na odnowę zabytków,

	skierowanych do właścicieli obiektów zabytkowych; - Prowadzenie i bieżąca aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków; - Stała współpraca samorządu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i Starostwem Powiatowym; - Udostępnienie strony internetowej miasta dla potrzeb działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego; - Uczestnictwo w szkoleniach dotyczących kompetencji samorządów w zakresie ochrony zabytków; - Współpraca samorządu ze związkami wyznaniowymi, będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych (kościół, cmentarze);
Podjęmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	- Propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami; - Współdziałanie z organizatorami różnorodnych imprez i przedsięwzięć związanych z obchodami rocznic historycznych i wydarzeń szczególnie istotnych dla dziejów gminy; - Organizowanie miejskich konkursów historycznych, plastycznych i fotograficznych na temat obiektów zabytkowych w gminie (placówki edukacyjne, instytucje kultury); - Wydawanie publikacji, folderów oraz wspieranie innych wydawnictw prezentujących środowisko kulturowe gminy;

Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	- Realizacja i kontrola zapisów dotyczących opieki i ochrony nad zabytkami, zawartych w Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żelów; - Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na objętych ochroną obszarach określonych w Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji).

Priorytet III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości	
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	- Udostępnienie i aktualizacja informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy w zakładce turystyka;

	- Bieżące zamieszczanie na stronie internetowej gminy dostępnych samorządowi informacji dot. możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających właścicielom oraz zarządom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wyników;
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	- Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych; - Promocja wiedzy o regionie, w tym zabytkach Gminy Żelów podczas corocznych Dni Żelowa; - Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy; - Popularyzacja prac konserwatorskich i budowlanych zabytków, a także zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo; - Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć edukacyjnych w szkołach prowadzonych przez Gminę Żelów; - Organizowanie zajęć terenowych powiązanych z poznawaniem krajobrazu kulturowego i miejsc związanych z historią; - Propagowanie idei społecznych kwest na rzecz ratowania zabytkowych cmentarzy i pomników;
Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym	- Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w Gminnej Ewidencji Zabytków (np. z zastosowaniem komputerowej bazy danych);
Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej	- Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy; - Opracowanie folderów prezentujących historię zabytków; - Promowanie gminy w Internecie; - Tworzenie przewodników, katalogów, informatorów o gminie.

IX. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zakłada się, że zadania określone w Programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- finansowych - m.in. współfinansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- koordynacji - m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- społecznych - m.in. poprzez działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi;
- kontrolnych - m.in. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

X. Ocena realizacji Programu

Z realizacji programu Burmistrz Zelowa sporządzi w roku 2019 i 2021 sprawozdania, które zostaną przedstawione Radzie Miejskiej w Zelowie. W sprawozdaniu winny znaleźć się informacje o poziomie realizacji zadań podejmowanych w ramach przyjętych priorytetów. W roku 2021 rozpoczęte zostaną przygotowania do opracowania i przyjęcia w roku 2022 Gminnego Programu Opieki nad zabytkami na lata 2022-2025.

XI. Źródła finansowania Programu

Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na podanych poniżej stronach internetowych:

- Program „Ochrona zabytków” - www.mkidn.gov.pl
- Program „Wspieranie samorządowych instytucji kultury- opiekunów miejsc pamięci” - www.mkidn.gov.pl
- Program „Wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami w kraju” - www.mkidn.gov.pl
- Program „Infrastruktura domów kultury” - www.mkidn.gov.pl
- Program „Kultura dostępna” - www.mkidn.gov.pl
- Informacje o funduszach europejskich, działanie 6.1.2 Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury - www.funduszeuropejskie.gov.pl
- Informacje dotyczące Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Łódzkiego na lata 2014–2020 - www.rpo.lodzkie.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Infrastruktura i środowisko” - www.pois.gov.pl
- Informacje dotyczące Mechanizmu Finansowego EOG i Norweskiego Mechanizmu Finansowego - www.eog.gov.pl
- Informacje dotyczące możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym - www.partnerstwopublicznoprywatne.info
- Inne

XII. Realizacja i finansowanie programu opieki nad zabytkami

Program będzie realizowany we współpracy z Domem Kultury w Zelowie, Biblioteką Publiczną Miasta i Gminy im. A. Mickiewicza w Zelowie, szkołami i placówkami oświatowymi prowadzonymi przez Gminę Żelów.

Nakłady finansowe związane z realizacją Programu związane są z:

- opracowaniem folderów prezentujących historię zabytków;
- wydawaniem i wspieraniem publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy;

- dofinansowaniem prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych.

ANEKSY

Wykaz obiektów zabytkowych w Gminie Żelów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków

Gminna Ewidencja Zabytków					
Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Informacja o wpisie do rejestru zabytków	Nr karty ewidencyjnej
1.	Dąbrowa	Dom nr 30	Dąbrowa 26, 97-425 Żelów		3/1624
2.	Dąbrowa	Wiatrak koźlak	Dąbrowa 26, 97-425 Żelów	989-XV-4 z 26.03.1960 <i>KL.III-52/11/60</i> z 26.03.1960	4/1624
3.	Kolonia Grabostów	Dom nr 41	Kolonia Grabostów 41, 97-425 Żelów		5/1624
4.	Kociszew	Kościół parafialny p.w. św. Teodora Męczennika	Kociszew 97-425 Żelów	162-IX-8 z 7.07.1948 oraz 58 z 21.07.1967	6/1624
5.	Kociszew	Plebania	Kociszew, 97-425 Żelów		7/1624
6.	Kociszew	Dom parafialny	Kociszew, 97-425 Żelów		8/1624
7.	Krześlów	Dwór w Zespole dworskim	Krześlów 1 97-425 Żelów	370-IV-32 z 12.10.1946 oraz 59 z 21.07.1967 <i>KL.IV-680/127/67</i> z 31.05.1988	9/1624
8.	Krześlów	Lewa oficyna w Zespole dworskim	Krześlów 1 97-425 Żelów	427 z 21.07.1967 <i>KL.IV-680/128/67</i> z 21.07.1967	10/1624
9.	Krześlów	Park w Zespole dworskim	Krześlów 1 97-425 Żelów	304 z 31.08.1983 i z 14.07.1995 <i>KL.IV-5340/21/83</i>	12/1624
10.	Krześlów	Budynki folwarczne w Zespole dworskim w Krześlowie (spichrz, gorzelnia, magazyn gorzelni)	Krześlów 1 97-425 Żelów	392 z 31.05.1988 <i>KL.IV-5340/13/88</i> z 31.05.1988	11/1624

11.	Łęki	Dwór	Łęki 29, 97-425 Żelów		13/1624
12.	Łobudzice	Kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca i Tomasza	Łobudzice 13, 97-425 Żelów	165-IX-11 z 21.12.1946 oraz 176 z 26.05.1967 <i>KL.IV-680/11/67</i> z 26.05.1967	14/1624
13.	Łobudzice	Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego	Łobudzice 13, 97-425 Żelów		15/1624
14.	Łobudzice	Dom nr 45	Łobudzice 45, 97-425 Żelów		16/1624
15.	Poźdżenice	Kościół parafialny p.w. św. Kazimierza i Barbary	Poźdżenice 173, 97-425 Żelów		17/1624
16.	Poźdżenice	Dzwonnica przy kościółce parafialnym	Poźdżenice 173, 97-425 Żelów		18/1624
17.	Poźdżenice	Szkoła w Poźdżenicach z pocz. XIX w.	Poźdżenice 176, 97-425 Żelów	436 z 25.07.1967	19/1624
18.	Przecznia	Oficina w zespole dworskim	Przecznia 14, 97-425 Żelów		21/1624
19.	Przecznia	Park w zespole dworskim	Przecznia 14, 97-425 Żelów	342 z 16.03.1984 <i>KL.5340/19/86</i> z 16.03.1984	22/1624
20.	Walewice	Dom Nr 37	Walewice 37, 97-425 Żelów		23/1624
21.	Wygiełżów	Kościół parafialny p.w. Nawrócenia św. Pawła i Nawiedzenia NMP	Wygiełżów 33, 97-425 Żelów	62 z 25.07.1967	25/1624
22.	Wygiełżów	Dzwonnica przy kościółce parafialnym	Wygiełżów 33, 97-425 Żelów	442 z 25.07.1967	26/1624
23.	Wygiełżów	Dom nr 21	Wygiełżów 21, 97-425 Żelów		27/1624
24.	Wygiełżów	Dom nr 42	Wygiełżów 42, 97-425 Żelów		28/1624
25.	Żelów	Kościół Ewangelicko- Reformowany (braci czeskich)	ul. Sienkiewicza 14a, 97-425 Żelów	431 z 21.07.1967 <i>KL.IV-</i> <i>680/136/67</i>	29/1624
26.	Żelów	Dom nr 4	ul. Kilińskiego 4, 97-425 Żelów		30/1624

27.	Zelów	Dom nr 21b	ul. Kilińskiego 21b, 97-425 Zelów		31/1624
28.	Zelów	Dom nr 7	ul. Kościuszki 7, 97-425 Zelów		32/1624
29.	Zelów	Dom nr 10b	ul. Kościuszki 10b, 97-425 Zelów		33/1624
30.	Zelów	Dom nr 12	ul. Kościuszki 12, 97-425 Zelów		34/1624
31.	Zelów	Dom nr 37	ul. Kościuszki 37, 97-425 Zelów		35/1624
32.	Zelów	Dom nr 56	ul. Kościuszki 56, 97-425 Zelów		36/1624
33.	Zelów	Dom nr 87	ul. Kościuszki 87, 97-425 Zelów		37/1624
34.	Zelów	Dom nr 94	ul. Kościuszki 94, 97-425 Zelów		40/1624
35.	Zelów	Dom nr 2	Pl. Dąbrowskiego 2, 97-425 Zelów		42/1624
36.	Zelów	Dom nr 4a	Pl. Dąbrowskiego 4a, 97-425 Zelów		44/1624
37.	Zelów	Dom nr 7	Pl. Dąbrowskiego 7, 97-425 Zelów		45/1624
38.	Zelów	Dom nr 8	Pl. Dąbrowskiego 8, 97-425 Zelów		46/1624
39.	Zelów	Dom nr 11	Pl. Dąbrowskiego 11, 97-425 Zelów		47/1624
40.	Zelów	Dom nr 12	Pl. Dąbrowskiego 12, 97-425 Zelów		48/1624
41.	Zelów	Dom nr 13	Pl. Dąbrowskiego 13, 97-425 Zelów		49/1624
42.	Zelów	Kościół Chrześcijan Baptystów Zbór w Zelowie	ul. Sienkiewicza 8, 97-425 Zelów		50/1624
43.	Zelów	Dom nr 13	ul. Sienkiewicza 13, 97-425 Zelów		51/1624
44.	Zelów	Dom nr 17	ul. Sienkiewicza 17, 97-425 Zelów		52/1624
45.	Zelów	Dom nr 18	ul. Sienkiewicza 18, 97-425 Zelów		53/1624
46.	Zelów	Dom nr 25a	ul. Sienkiewicza 25a, 97-425 Zelów		54/1624
47.	Pszczółki	Kapliczka rzymsko- katolicka	Pszczółki		55/1624
48.	Zelów	Dom nr 1	ul. Piotrkowska 1, 97-425 Zelów		56/1624

49.	Wola Pszczólecka	Dworek Myśliwski	Wola Pszczólecka 49, 97-425 Żelów		57/1624
50.	Wola Pszczólecka	Park dworski (leśny)	Wola Pszczólecka 97-425 Żelów	431 z 21.07.1967 KL.IV-680/136/67	58/1624
51.	Faustynów	Cmentarz ewangelicko - reformowany	Faustynów, teren leśny		59/1624
52.	Kociszew	Cmentarz rzymsko-katolicki	Kociszew		60/1624
53.	Łobudzice	Cmentarz rzymsko-katolicki	Łobudzice, przy trasie Żelów-Belchatów		61/1624
54.	Poźdzenice	Cmentarz ewangelicki	Poźdzenice		62/1624
55.	Wygiełzów	Cmentarz rzymsko-katolicki	Wygiełzów, 97-425 Żelów		63/1624
56.	Żelów	Cmentarz rzymsko-katolicki	ul. Cmentarna, 97-425 Żelów		64/1624
57.	Żelów	Cmentarz Żydowski	ul. Leśna, 97-425 Żelów		65/1624
58.	Żelów	Cmentarz ewangelicko-reformowany	ul. Sienkiewicza 14, 97-425 Żelów		66/1624
59.	Żelów	Cmentarz ewang.-reform.	ul. Cmentarna 20, 97-425 Żelów		67/1624
60.	Bujny Księżę	układ przestrzenny (nierozpoznany)			68/1624
61.	Ignaców	układ przestrzenny - rzędówka			69/1624
62.	Kociszew	układ przestrzenny (nierozpoznany)			70/1624
63.	Kociszew	park dworski ob. przykościelny	Kociszew 97-425 Żelów		71/1624
64.	Kurówek	układ przestrzenny - przysiółek			72/1624
65.	Łęki	park dworski	Łęki 29 97-425 Żelów		73/1624
66.	Łobudzice	układ przestrzenny (nierozpoznany)			74/1624

67.	Łobudzice	cmentarz rzym.-kat. (przykościelny nieczynny)	Łobudzice centrum wsi		75/1624
68.	Łobudzice Kolonia	park dworski (ob. przykościelne)			76/1624
69.	Pożdżenice	układ przestrzenny - wieś sznurowa			77/1624
70.	Wygiełzów	układ przestrzenny (nierozpoznany)			78/1624
71.	Zelów	układ przestrzenny - miejski układ przestrzenny			79/1624
72.	Łobudzice Kolonia	zespół kościelny			270/1624
73.	Zelów	Husycki kamień pamiątkowy	plac kościelny ul. Sienkiewicza 14 97-425 Zelów		272/1624
74.	Pożdżenice	cmentarz rzym.- kat.			273/1624

Wykaz zabytków ruchomych w Gminie Żelów wpisanych do Rejestru

Rejestr zabytków ruchomych				
Lp.	Miejscowość	Obiekt	Numer	Data wpisu
1.	Poźdenice- wypożyczenie kościół parafialnego pw. św. Kazimierza i Barbary	Ołtarz główny	KL.IV- 660/110/71	8 listopada 1971 r.
2.		Obraz ukrzyżowania z ołtarza głównego		
3.		Ołtarz boczny św. Franciszka		
4.		Obraz Stygmatyzacji św. Franciszka z ołtarza bocznego		
5.		Ołtarz boczny Matki Boskiej Różańcowej z ołtarza bocznego		
6.		Obraz ścięcia św. Barbary		
7.		Rzeźba Chrystusa Zmartwychwstałego		
8.		Rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego na tęczy		
9.		Krucyfiks		
10.		Krucyfiks		
11.		Ambona		
12.		Dwa relikwiarze		
13.		Monstrancja		
14.		Trybularz		
15.		Kociołek na wodę święconą		
16.		Łódka na kadzidła		
17.		Zamek żelazny w zakrystii		
18.	Wygielzów- wypożyczenie kościół parafialnego pw. Nawiedzenia NMP i Nawrócenia św. Pawła	Ołtarz główny	KL.IV- 660/120/71	8 listopada 1971 r.
19.		Obraz Matki Boskiej w sukience metalowej z ołtarza głównego		
20.		Ołtarz boczny z obrazem św. Anny w górnej kondygnacji		
21.		Ołtarz boczny z obrazem św. Rocha w górnej kondygnacji		
22.		Obraz Matki Boskiej Częstochowskiej w sukienkach srebrnych		
23.		Obraz św. Rodziny		

24.		Obraz św. Antoniego		
25.		Obraz św. Zofii z córkami		
26.		Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem		
27.		Krucyfiks na tęczu		
28.		Krucyfiks		
29.		Krzyż procesyjny		
30.		Serce gorejące umieszczone na zewn. prezbiterium		
31.		Relikwiarz		
32.		Ambona		
33.		Chrzcielnica		
34.		Drzwi ludowe		
35.		Cztery Ławki		
36.		Monstrancja wieżyczkowa		
37.		Kielich		
38.		Relikwiarz		
39.		Kropielniczka		
40.		Ornat fioletowy		
41.		Ornat czerwony		
42.		Ornat biały		
43.		Ornat żółty z białą kolumną		
44.		Ornat fioletowy z kolumną		
45.		Ornat zielony z kolumną białą		
46.		Ornat biały z kolumną haftowaną		
47.	Łobudzice - wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca i św. Tomasza	Ołtarz główny pw. Matki Boskiej	KL.IV-660/91/71	5 października 1971 r.
48.		Ołtarz boczny św. Wawrzyńca		
49.		Obraz św. Wawrzyńca z ołtarza bocznego		
50.		Obraz boczny Matki Boskiej Niepokalanej		
51.		Obraz błogosławionej Salomei		
52.		Krucyfiks z tęczu		
53.		Krucyfiks		
54.		Rzeźba św. Apostoła Mateusza		
55.		Rzeźba św. Apostoła Marka		

56.	Kociszew – Wypożyczenie kościółki parafialnego p.w. św. Teodora Męczennika	Ołtarz główny pw. Matki Boskiej i św. Teodora	B/22/1-10	23 kwietnia 2007 r.
57.		Obraz św. Teodora		
58.		Tondo św. Józefa z Dzieciątkiem		
59.		Ołtarz boczny pw. św. Antoniego		
60.		Obraz św. Antoni Padewski		
61.		Ambona		
62.		Chrzcielnica		
63.		Rzeźba anioła		
64.		Świecznik wiszący		
65.		organy		
66.	Zelów – wypożyczenie kościółki Braci Czeskich w Zelowie	Ołtarz główny z amboną	Kl.V- 660/54/73	1 października 1973 r.
67.		Parapet chóru muzycznego		
68.		Prospekt organowy		
69.		Chrzcielnica		
70.		Stół ołtarzowy		
71.		Drzwi wejściowe główne		
72.		Drzwi wejściowe boczne		
73.		Dekoracja stropu		
74.		Kielich klasycystyczny		
75.		Patera klasycystyczna		
76.		Dzban cynowy		
77.		Dzban srebrny		

Wykaz stanowisk archeologicznych w Gminie Żelów

Lp.	Identyfikator	Miejscowość	Obiekt	Nr Stan. na Ob. AZP	Nr Stan. na Ob. AZP	Nr Stan w Miejsc.
1	80	Bocianicha	osada	72-50	4	1
2	81	Bocianicha	osada pucharów lejkowatych	72-50	14	2
3	82	Bocianicha	pradziejowy ślad osadniczy	72-50	15	3
4	83	Bocianicha	śląd osadniczy	72-50	16	4
5	84	Bujny Księżę	pradziejowe obozowisko	73-50	7	1
6	85	Bujny Szlacheckie Kolonja	pradziejowy ślad osadniczy	72-50	26	1
7	86	Bujny Szlacheckie	śląd osadniczy	72-50	27	1
8	87	Bujny Szlacheckie	osada	72-50	28	2
9	88	Bujny Szlacheckie	osada	72-50	29	3
10	89	Chajczyny	osada/śląd osadniczy	72-48	46	4
11	90	Chajczyny	śląd osadniczy/osada	72-48	47	5
12	91	Chajczyny	ślady osadnicze/osada	72-48	48	6
13	92	Chajczyny	śląd osadniczy/osada	72-48	49	7
14	93	Chajczyny	osada/śląd osadniczy	72-48	50	8
15	94	Chajczyny	osada	73-48	18	1
16	95	Chajczyny	osada/pradziejowy ślad osadniczy	73-48	19	2
17	96	Chajczyny	osada	73-48	20	3
18	97	Dąbrowa	osada	72-50	57	1

19	98	Emilianów	śląd osadniczy	73-48	21	1
20	99	Emilianów	łużycki śląd osadniczy	73-48	22	2
21	100	Faustynów	śląd osadniczy	74-48	46	1
22	101	Grabostów	osada	72-50	30	1
23	102	Ignaców Weronika	śląd osadniczy pucharów lejkowatych	72-49	6	1
24	103	Jamborek	osada	71-50	41	1
25	104	Jamborek	pradziejowy śląd osadniczy	71-50	42	2
26	105	Jamborek	pradziejowy śląd osadniczy	71-50	43	3
27	106	Jamborek	śląd osadniczy	71-50	44	4
28	107	Janów	pradziejowy śląd osadniczy	73-49	4	1
29	108	Jawor	łużyckie cmentarzysko	73-48	2	1
30	109	Jawor	łużycka osada	73-48	3	2
31	110	Jawor	osada	73-48	23	3
32	111	Jawor	pradziejowy śląd osadniczy	73-48	40	4
33	112	Jawor	osada	73-48	41	6
34	113	Jawor	osada kultury łużyckiej	73-48	42	7
35	114	Jawor	łużycka osada	73-48	43	8
36	115	Jawor	śląd osadniczy	73-48	44	5
37	116	Jawor	osada kultury łużyckiej / śląd osadniczy	73-48	59	9
38	117	Jawor	łużycki śląd osadniczy	73-48	60	10
39	118	Karczmy	osada	71-50	14	1
40	119	Karczmy	osada	71-50	15	2
41	120	Karczmy	osada	71-50	16	3
42	121	Karczmy	osada	71-50	17	4

43	122	Karczmy	pradziejowy ślad osadniczy/osada	71-50	18	5
44	123	Karczmy	osada	71-50	19	6
45	124	Karczmy	osada	71-50	20	7
46	125	Karczmy	osada	71-50	24	8
47	126	Karczmy	osada	71-50	25	9
48	127	Karczmy	pradziejowy ślad osadniczy	71-50	30	10
49	128	Karczmy	śląd osadniczy kultury pradziejowej	71-50	31	11
50	129	Karczmy	osada	71-50	32	12
51	130	Karczmy	pradziejowa osada	71-50	33	22
52	131	Karczmy	pradziejowy ślad osadniczy	71-50	34	13
53	132	Karczmy	pradziejowa osada	71-50	35	14
54	133	Karczmy	pradziejowa osada	71-50	36	15
55	134	Karczmy	pradziejowy ślad osadniczy	71-50	37	16
56	135	Karczmy	pradziejowy ślad osadniczy	71-50	38	17
57	136	Karczmy	osada ceramiki sznurowej	71-50	39	18
58	137	Karczmy	pradziejowy ślad osadniczy	71-50	40	19
59	138	Karczmy	osada	71-50	46	20
60	139	Karczmy	pradziejowy ślad osadniczy	71-50	47	21
61	140	Kociszew	osada	72-50	6	1
62	141	Kociszew	osada	72-50	7	2
63	142	Kociszew	osada	72-50	8	3
64	143	Kociszew	osada	72-50	9	4
65	144	Kociszew	osada	72-50	10	5

66	145	Kociszew	śląd osadniczy	72-50	11	6
67	146	Kociszew	osada	72-50	12	7
68	147	Kociszew	osada	72-50	13	8
69	148	Kociszew	śląd osadniczy	72-50	18	9
70	149	Kociszew	osada	72-50	19	10
71	150	Kociszew	osada	72-50	20	11
72	151	Kociszew	osada	72-50	21	12
73	152	Kociszew	pradziejowy ślad osadniczy	72-50	22	13
74	153	Kociszew	śląd osadniczy	72-50	23	14
75	154	Kociszew	osada	72-50	58	15
76	155	Kolonia Grabostów	osada	73-50	6	1
77	156	Kolonia Łęki	osada	73-49	7	1
78	157	Kolonia Przecznia	śląd osadniczy	73-48	45	1
79	158	Kolonia Przecznia	śląd osadniczy	73-48	46	2
80	159	Kolonia Przecznia	przeworski ślad osadniczy	73-48	52	3
81	160	Kolonia Przecznia	łużycki ślad osadniczy	73-48	53	4
82	161	Kolonia Przecznia	śląd osadniczy	73-48	54	5
83	162	Kolonia Sromutka	pradziejowy ślad osadniczy/osada	73-49	14	1
84	163	Kolonia Sromutka	śląd osadniczy	73-49	15	2
85	164	Kolonia Sromutka	pradziejowy ślad osadniczy	73-49	18	3

86	165	Kolonia Zalesie	śląd osadniczy	73-48	5	1
87	166	Kolonia Zalesie	śląd osadniczy	73-48	6	2
88	167	Kolonia Zalesie	śląd osadniczy	73-48	7	3
89	168	Kolonia Zalesie	osada	73-48	8	4
90	169	Kolonia Zalesie	pradziejowy ślad osadniczy/śląd osadniczy	73-48	9	5
91	170	Kolonia Zalesie	śląd osadniczy	73-48	47	6
92	171	Krześlów	dwór	73-49	17	1
93	172	Kurów	osada	73-49	8	1
94	173	Kuźnica	pradziejowa osada	71-50	3	1
95	174	Kuźnica	osada kultury pucharów lejkowatych	71-50	4	2
96	175	Kuźnica	pradziejowy ślad osadniczy	71-50	5	3
97	176	Kuźnica	osada	71-50	6	4
98	177	Kuźnica	osada	71-50	7	5
99	178	Łobudzice	osada	73-50	1	1
100	179	Łobudzice	pradziejowe obozowisko	73-50	8	2
101	180	Łobudzice	pradziejowe obozowisko	73-50	9	3
102	181	Łobudzice	pradziejowe obozowisko	73-50	10	4
103	182	Łobudzice	pradziejowe obozowisko	73-50	11	5
104	183	Pawłowa	pradziejowy ślad osadniczy	71-50	21	1
105	184	Pawłowa	pradziejowy ślad osadniczy	71-50	22	2
106	185	Pawłowa	pradziejowy ślad osadniczy	71-50	23	3
107	186	Pawłowa	pradziejowy ślad osadniczy	72-50	47	5

108	187	Pawłowa	osada ceramiki sznurowej	72-50	48	7
109	188	Pawłowa	pradziejowa osada	72-50	49	7
110	189	Pawłowa	pradziejowy ślad osadniczy	72-50	51	10
111	190	Pawłowa	osada	72-50	52	11
112	191	Pawłowa	osada	72-50	53	12
113	192	Pawłowa	osada	72-50	54	13
114	193	Pawłowa	osada	72-50	55	8
115	194	Pawłowa	pradziejowy ślad osadniczy/osada	72-50	56	9
116	195	Pawłowa	pradziejowa osada	72-50	60	4
117	196	Podlesie	osady	74-49	23	1
118	197	Podlesie	łużycka osada	74-49	24	2
119	198	Pozdzenice	świderski ślad osadniczy	73-49	9	1
120	199	Rochówek	osada/pradziejowy ślad osadniczy	73-50	2	1
121	200	Rochówek	pradziejowy ślad osadniczy	73-50	3	2
122	201	Sromutka	pradziejowy ślad osadniczy	73-49	13	1
123	202	Sromutka	grodzisko	73-49	16	2
124	203	Stara Poczta	grodzisko	73-49	5	1
125	204	Stara Poczta	osada	73-49	6	2
126	205	Stara Wola	osada	73-49	10	1
127	206	Stara Wola	osada	73-49	11	2
128	207	Ugoda	osada	73-49	2	1
129	208	Ugoda	osad	73-49	3	2
130	209	Wola Pszczółeczka	pradziejowy ślad osadniczy/ślad osadniczy	74-48	4	10
131	210	Wola	pradziejowy ślad osadniczy	74-48	5	11

		Pszczółęcka				
132	211	Wola Pszczółęcka	śląd osadniczy	74-48	6	12
133	212	Wola Pszczółęcka	śląd osadniczy	74-48	7	13
134	213	Wola Pszczółęcka	osada/pradziejowy ślad osadniczy	74-48	8	14
135	214	Wola Pszczółęcka	pradziejowy ślad osadniczy/osada	74-48	9	15
136	215	Wola Pszczółęcka	śląd osadniczy/pradziejowy śląd osadniczy	74-48	10	16
137	216	Wola Pszczółęcka	pradziejowy ślad osadniczy	74-48	11	17
138	217	Wola Pszczółęcka	osada	74-48	47	1
139	218	Wola Pszczółęcka	śląd osadniczy	74-48	48	2
140	219	Wola Pszczółęcka	osada	74-48	49	3
141	220	Wola Pszczółęcka	śląd osadniczy	74-48	50	4
142	221	Wola Pszczółęcka	pradziejowy ślad osadniczy	74-48	51	5
143	222	Wola Pszczółęcka	pradziejowy ślad osadniczy/śląd osadniczy	74-48	52	6
144	223	Wola Pszczółęcka	pradziejowy ślad osadniczy/śląd osadniczy	74-48	53	7
145	224	Wola Pszczółęcka	osada pucharów lejkowatych/śląd osadniczy	74-48	54	8
146	225	Wola Pszczółęcka	śląd osadniczy	74-48	55	9
147	226	Wola Pszczółęcka	pradziejowy ślad osadniczy	74-49	25	18

148	227	Wola Pszczółeczka	osada pucharów lejkowatych	74-49	26	19
149	228	Wola Pszczółeczka	pradziejowy ślad osadniczy	74-49	27	20
150	229	Wola Pszczółeczka	pradziejowy ślad osadniczy	74-49	28	21
151	230	Wola Pszczółeczka	osada	74-49	29	22
152	231	Wygiełzów	osada	73-48	10	1
153	232	Wygiełzów	śląd osadniczy/pradziejowy śląd osadniczy	73-48	11	2
154	233	Wygiełzów	osada	73-48	12	3
155	234	Wygiełzów	osada	73-48	13	4
156	235	Wygiełzów	osada	73-48	14	5
157	236	Wygiełzów	łużycka osada/osada	73-48	15	6
158	237	Wygiełzów	łużycki ślad osadniczy	73-48	16	7
159	238	Wygiełzów	osada	73-48	17	8
160	239	Wygiełzów	pradziejowy ślad osadniczy/śląd osadniczy	73-48	24	9
161	240	Wygiełzów	osada	73-48	25	10
162	241	Wygiełzów	śląd osadniczy/pradziejowy śląd osadniczy	73-48	26	11
163	242	Wygiełzów	osada	73-48	27	12
164	243	Wygiełzów	osada/łużycka osada	73-48	28	13
165	244	Wypychów	osada	73-49	1	1
166	245	Wypychów	pradziejowy ślad osadniczy	74-49	22	4
167	246	Zabłoty	pradziejowy ślad osadniczy	71-50	26	1
168	247	Zabłoty	osada	71-50	27	2
169	248	Zabłoty	osada	71-50	28	3

170	249	Zagłówki	osada	72-50	5	1
171	250	Zagłówki	pradziejowy ślad osadniczy	72-50	17	2
172	251	Zalesie	cmentarzysko łużyckie	73-48	1	1
173	252	Zalesie	osada	73-48	29	2
174	253	Zalesie	śląd osadniczy	73-48	30	3
175	254	Zalesie	osada	73-48	48	4
176	255	Zalesie	śląd osadniczy	73-48	49	5
177	256	Zalesie	osada	73-48	50	6
178	257	Zalesie	łużycki ślad osadniczy	73-48	51	7
179	258	Zelów	pradziejowy ślad osadniczy	72-49	3	2
180	259	Zelów	śląd osadniczy pucharów lejkowatych	72-49	4	3
181	260	Zelów	śląd osadniczy ceramiki sznurowej	72-49	20	1
182	261	Zelów	pradziejowy ślad osadniczy	73-49	12	2
183	262	Zelówek	osada	72-50	1	1
184	263	Zelówek	osada	72-50	2	2
185	264	Zelówek	osada	72-50	24	3
186	265	Zelówek	pradziejowy ślad osadniczy	72-50	25	4